



Е.М. Әбенәв¹,
Т.Қ. Бекжанова²,
А.М. Бакирбекова³

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²Esil University, Астана, Қазақстан

³Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан
(E-mail: ¹aem11186@mail.ru, ²toty_bekzhanova@mail.ru, ³aigul_bakirbek@mail.ru)

Қазақстанда агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын басқару

Аңдатпа. Мақалада авторлар агломерациялық қалалардың экономикасын жаңғырту, әлеуметтік-экономикалық дамуын және халықтың өмір сүру сапасын арттыруды қамтамасыз ететін инновациялық дамуын басқару үдерістерін жетілдіру жолдарын қарастырған.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында қала экономикасын жаңғырту және оның инновациялық дамуын басқару өте жоғары басымдыққа ие болып отыр. Агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын басқару стратегиясын, тетіктерін, әлеуметтік-экономикалық мәселелерін анықтау бойынша ауқымды зерттеу жұмысы жүргізілді. Агломерациялық қалаларының экономикасын әртараптандыру, бәсекеге қабілеттілігі мен инвестициялық тартымдылығын арттыруға және халықтың өмір сүру сапасының артуына септігін тигізетін инновациялық даму мүмкіндіктерді ашып көрсетуге тырысқан.

Сондай-ақ, авторлар агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын басқару тетігін және оны іске асыру құралдарын зерттеу маңызды деп санап, осы мақалада жан-жақты зерделеп көрсеткен. Агломерациялар қаланың маңайында қалыптасқан елді-мекендердің, бір орталыққа яғни, жалпы көлік-логистикалық, мәдени, өндірістік, инновациялық және еңбек ресурстарының топтасуын дамытады. Агломерация кәсіпкерлік саланың жағдайын, халықтың тұрмысын жақсартуға, инновациялық, ғылыми және шығармашылық қызметтің дамуына, инвестицияның көп көлемде келуіне ықпал ететіндігін дәлелдеуге тырысқан.

Түйін сөздер: басқару, агломерация, агломерациялық әлеует, кәсіпкерлік, инновация, инновациялық белсенділік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-2-130-142>

Кіріспе

Қазіргі кезде әлемдегі барлық халықтың 50% астамы қалаларда тұрады. Жыл сайын халқы миллионнан асатын қалалардың тізімі өсіп келеді, көптеген адамдар ірі қалаларда жайлы және тұрақты өмір сүруді таңдайды. Осылайша сапалы әлеуметтік қызметтерге және инновациялық мүмкіндіктерге қол жеткізе алады. Қалалар экономикалық дамудың негізгі тірегі бола отырып, мәдени, ғылыми, адами, ақпараттық, инновациялық және инвестициялық ресурстарды шоғырландырады. Қазақстанның агломерациялық қалаларының инновациялық дамуын басқару және ұйымдастыруда мемлекет тарапынан қолдауды қажет. Мемлекет басшысы урбанизация мәселесін бірнеше рет көтерген, атап айтсақ, 2014 жылғы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында, ол Астана, Алматы,

Шымкент және Ақтөбе қалаларында орталықтары бар агломерация қалаларын дамыту міндетін қойды. Оларды басқарудың тиімді нысанын, ғылым, инвестиция, инновацияларды енгізу, белсенді халықты орталыққа тарту және оларға сапалы білім беру, медициналық, әлеуметтік-мәдени қызметтерді ұсыну керектігін айтты [1]. Осындай бастамалар арқылы аймақтың даму мәселелерін шешуге және қаланың әлеуметтік-экономикалық, инновациялық негізде дамытуға болады. Агломерациялық қалаларды дамыту арқылы қызмет көрсету, көлік-логистика, кәсіпкерлік, инновация салалары дамиды және халықтың жұмыспен қамтылуы, халқының өмір сүру деңгейі жақсартады.

Зерттеу әдісі

Мақаланы зерттеп жазу барысында талдау және синтез әдіс бойынша агломерация қалаларының біртұтастығын сақтай отырып, ішінара даму көрсеткіштерін жеке-жеке талдап көрсетуде қолданылды. Алынған деректерді жүйелеуде синтез негізінде аналитикалық салыстырмалы кестелер мен суреттер пайдаланылды. Әлемдік тәжірибені зерделеуді, жинақтауды және талдауда көрсеткіштерді өңдеудің статистикалық әдісі қолданылып, жүргізілді. Қолданылған әдістер экономикалық көрсеткіштердің жиынтығын талдауға, құрылымдық өзгерістерді жүйелеуге, өзара әрекеттесудің нақты формаларын анықтауға, көрсеткіштер мен факторлардың өзара байланысы мен тәуелділігін бағалауға мүмкіндік берді.

Талқылау

Агломерациялық қалаларды ұйымдастыру арқылы экономикалық тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікті, инновациялық дамуды арттыра аламыз. Ол үшін әлемдегі агломерациялық қалаларды басқару нысандарының түрлерін және олардың мәнін, ұйымдастыру ерекшеліктеріне тоқталып өтейік. Ең бірінші осы сала бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріндегі агломерациялық қалалардың дамуын басқарудың екі түрін бөліп көрсетуге болады:

1. Орталықтандырылған;
2. Орталықтандырылмаған [2].

Көрсетілген агломерациялық қалалардың дамуын басқару түрлері Қазақстан Республикасында қолдануға болады. Себебі, агломерациялық қалалардың дамуын, мамандану мен географиялық орналасу ерекшеліктеріне байланысты. Енді олардың мәні мен мазмұнын ашып қарастырайық. Орталықтандырылған басқару – бір орталықтан басқару органы агломерацияны қалыптастыру және дамыту жөнінде қабылданған шешімдер үшін жауапты болады. Орталықтандырылмаған басқару – агломерацияны басқару функцияларын агломерацияның құрамына кіретін елді мекендерді басқару органдары арасында теңдей бөлуге негізделген. Мұндай басқару құрылымын көлденең деп атауға да болады.

Агломерациялық қалалардың дамуын басқарудың «бір деңгейлі» және «екі деңгейлі» үлгілеріне (модельдері) тоқталып өтейік [3]. Бір деңгейлі үлгіде агломерация құрамына кіретін барлық қалалар мен елді мекендерді басқарудың бірдей деңгейде жүретінін көреміз. Ол орталықтандырылған басқару түріне келеді. Екі деңгейлі басқару үлгісінде қалалық агломерацияның құрамына кіретін барлық қалалар мен елді мекендер өздерінің жеке басқару органы болады. Олардың өздерінің функционалдық қызметтері, шешім қабылдауда өздеріне тиесілі жауапкершілігі болады.

Агломерациялық қалалардың дамуын басқарудың белгілі бір үлгісін таңдап Қазақстан Республикасының қалаларды басқару тәжірибесіне бірден енгізе болмайды. Себебі, әр агломерацияның дамуы мен қалыптасу ерекшеліктері және әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайлары әртүрлі болуы мүмкін. Агломерацияның дамуында мамандану саласы, бейімделуі әр түрлі екені мәлім. Мысалы, бір агломерация қазба байлыққа бай, ресурстары мол, ал екінші агломерация ауыл шаруашылығына негізделген, өндіріс аз болуы мүмкін. Сондықтан, кейбір жағдайларда орталықтандырылған басқару түрі, ал басқа агломерацияда орталықтандырылмаған басқару түрлері тиімді болуы мүмкін.

Сонымен, қалалық агломерацияның дамуын басқаруда бір деңгейлі үлгінің артықшылықтары:

- қарапайым агломерацияны басқару;
- агломерация субъектілерінің қызметін жоғары деңгейде үйлестіру;
- орталықтандырылған бюджет арқылы агломерацияны дамытудың бірыңғай тәсілі;
- агломерацияның дамуын басқаруда орталық органының басқарушылық шешімдер қабылдаудағы жауапкершілігі.

Агломерациялық қалалардың дамуын басқарудың «екі деңгейлі» үлгісі ең маңызды мәселелерді шешетін жергілікті және елді мекендерде басқару органынан тұрады. Агломерациялық қалалардың дамуын басқарудың «екі деңгейлі» үлгісі, ашық, әділетті және демократиялық тиімді басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, агломерацияның дамуын басқарудың «екі деңгейлі» үлгісінің ерекшелігі [4]:

- агломерация кіретін қалалар мен елді мекендер үшін кеңейтілген функциялары бар бірыңғай жергілікті басқару органының болуы;
- барлық агломерация құрамына кіретін елді мекендерде басқару органдарының болуы;
- бірыңғай салық саясаты;
- басқару органдарының деңгейлері арасында өкілеттіктер бөлінеді.

Енді осы агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын төмендегі көрсеткіштер арқылы талдап көрсетеміз:

1. кәсіпкерлік субъектілерінің саны;
2. инновациясы бар кәсіпкерлік субъектілерінің саны;
3. Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі, %;
4. инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %;
5. инновациялық өнім көлемі, млн. теңге;
6. инновацияға жұмсалған шығындар, млн. теңге.

Қазақстан Республикасында агломерациялардың инновациялық дамуын зерттемес бұрын, бұл ұғым нені білдіретінін анықтап алуымыз қажет. Агломерациялық қалаларының инновациялық дамуы – қала инфрақұрылымын дамытуда ғылыми, техникалық, инновация жаңалықтарын енгізу арқылы басқару жүйесін оңтайландыру және әлеуметтік-экономикалық тиімділікті қамтамасыз ету. Қалалық агломерациялардың инновациялық дамуының негізгі тірегі жоғарғы технологиялар арқылы халықтың өмір сүру сапасын арттыратын инновациялық қызметтер құрайды [5].

Сонымен, агломерациялық қалаларды жаңа технологиялар, ғылым негізінде тұрақты экономикалық өсуге және инновациялық дамытуға болады. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында 4 агломерациялық қалалар қалыптасып, даму үстінде (1-сурет). Осы агломерациялық қалалардың және еліміздің даму ерекшеліктеріне сәйкес тоқталып, жоғарыда айтылған көрсеткіштер негізінде талдайтын боламыз.

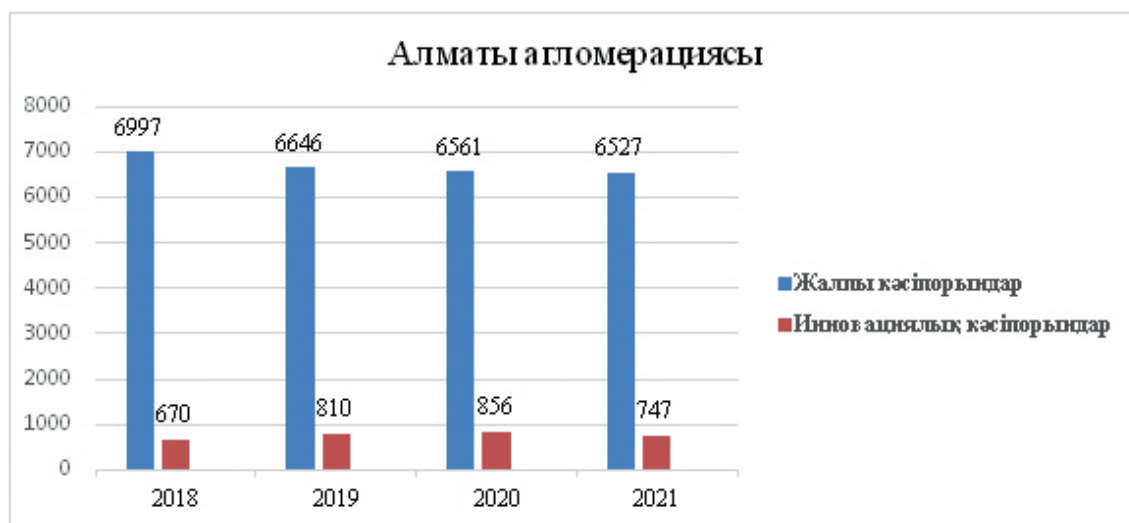


Сурет 1. Агломерация қалалары

Ескертпе:[6] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылған

Алматы агломерациясы – салыстырмалы түрде барлық өлшемдер бойынша ең ірі және еңбек ресурстарын тарту орталығы болып табылады. Алматы көші-қон көрсеткіші бойынша Астанадан кейін екінші орында.

Алматы агломерациясы қаржы, білім беру, мәдени, еңбек, инновация және тауар орталығы ретінде қалыптасты. Алматы агломерациясының айтарлықтай логистикалық әлеуеті бар [7]. Алматы агломерациясы бойынша жалпы кәсіпорындар саны мен инновациялық кәсіпорындар саны 2-суретте көрсетілген. Алматы агломерациясы бойынша 2018 жылғы кәсіпорындар саны 6997-ні құрады, инновациялық кәсіпорындар саны 670 болды, ал 2019 жылы жалпы кәсіпорындар саны 6646 болды, оның ішінде инновациялық кәсіпорындар үлесі 810 – ға жетті. 2020 жылдың қорытындысы бойынша кәсіпорындар саны 6561-ді құрады, ал инновациялық кәсіпорындар үлесі 856-ға артқан. 2021 жыл бойынша жалпы кәсіпорындар саны 6527 болды, ал инновациялық кәсіпорындар саны 747-ге төмендеген. (2-сурет).



Сурет 2. Алматы агломерациясы бойынша кәсіпорындар саны

Ескертпе:[8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2021 жылдың қорытындысы бойынша 6527 кәсіпорындардың инновациялық қызметіне статистикалық талдау жүргізілді. Есепті кезеңде 747 кәсіпорындар инновацияларға ие болды, 2020 жылмен салыстырғанда инновациясы бар кәсіпорындардың саны 109 кәсіпорынға азайды. Сонымен қатар, 2018-2021 жылдар аралығында Алматы агломерациясының инновациялық көрсеткіштерінің серпіні 1-кестеден көре аласыздар.

Кесте 1

Алматы агломерациясының инновациялық даму көрсеткіштері

Атауы	2018	2019	2020	2021	2018/ 2021 ауытқу (%)
Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі,%	0,01	0,00	0,01	0,01	-
Инновациялық белсенділік деңгейі, %	9,6	12,2	13	11,4	19
Инновациялық өнім көлемі, млн теңге	1,6	1,5	0,95	1,3	-20
Инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі, млн. теңге	30,3	49,0	56,5	63,0	108
Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған					

Кестеде Алматы агломерациясы бойынша инновациялық даму көрсеткіштерінің өзгеру серпіні көрсетілген. Көріп тұрғанымыздай 2018-2021 жылдар аралығында инновациялық өнімнің ЖІӨ-гі үлесі өзгеріссіз, инновациялық өнім көлемі 20% азайған. Алматы агломерациясының инновациялық белсенділігі 19% өсіп келе жатқанын көреміз. Сонымен қатар, келтірілген статистикалық мәліметтерге сәйкес, соңғы жылдары Алматы агломерациясының инновацияға жұмсалған шығын көлемінің оң өсу үрдісі байқалады.

Астана агломерациясы – екінші ірі агломерация 1,2 миллионнан астам халық тұрады. Бірақ олардың басым көпшілігі Астана қаласында тұрақты тұрады. Астана агломерациясы экономикасының негізі: қызмет көрсету саласы, көтерме және бөлшек сауда, көлік және байланыс, құрылыс, өнеркәсібіне негізделген [7]. Астана агломерациясы бойынша жалпы кәсіпорындар саны мен инновациялық кәсіпорындар саны 3-суретте көрсетілген. 2018 жылғы кәсіпорындар саны 3975 болды, инновациялық кәсіпорындар үлесі 583-ті құрады. 2019 жыл бойынша жалпы кәсіпорындар саны 3821, оның ішіндегі инновациялық кәсіпорындар үлесі 567, ал 2020 жылы жалпы кәсіпорындар саны 3605-ке қысқарып, инновациялық кәсіпорындар үлесі 453-ті құрады.



Сурет 3. Астана агломерациясы бойынша кәсіпорындар саны

Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2021 жылдың қорытындысы бойынша қаланың 3668 кәсіпорындарының инновациялық қызметіне статистикалық талдау жүргізілді. Есепті кезеңде 494 кәсіпорындар инновацияларға ие болды, ал 2020 жылмен салыстырғанда инновациясы бар кәсіпорындардың саны 41 кәсіпорынға өсті. Сонымен қатар, 2018-2021 жылдар аралығында Астана агломерациясының инновациялық көрсеткіштерінің даму серпіні 2-кестеден көре аласыздар.

Кесте 2

Астана агломерациясының инновациялық даму көрсеткіштері

Атауы	2018	2019	2020	2021	2018/ 2021 ауытқу (%)
Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі, %	1,54	0,31	0,13	0,18	-88
Инновациялық белсенділік деңгейі, %	14,7	14,8	12,6	13,5	-8,1
Инновациялық өнім көлемі, млн теңге	90,0	21,0	10,0	16,0	-82
Инновацияға жұмсалған шығындар көлемі, млн. теңге	112,0	130,0	67,0	41,0	-63

Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Кестеде Астана агломерациясы бойынша инновациялық даму көрсеткіштерінің өзгеру динамикасың теріс нәтижелерін көруге болады. Оның себебін халықтың, инвесторлардың инновацияға қызығушылығы жоқ, білікті мамандардың тапшылығы деп түсінуге болады. Астана агломерациясының тіркелген кәсіпкерлік субъектілерінің саны және ондағы инновациясы бар кәсіпкерлік субъектілері бойынша оң өзгерісті байқаймыз.

Шымкент агломерациясы – республиканың ірі өнеркәсіптік, сауда және мәдени орталықтарының бірі. Ауданда қалалар мен елді мекендердің саны бойынша екінші және ауданы бойынша Қазақстандағы бірінші агломерацияны құрайды. Шымкент – Қазақстанның жетекші өнеркәсіптік және экономикалық орталықтарының бірі. Қалада түсті металлургия, машина жасау, химия, мұнай өңдеу және тамақ өнеркәсібі салаларына маманданған [7]. Шымкент агломерациясының қалалары мен елді мекендерінде ішкі және сыртқы ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуге маманданған. Шымкент агломерациясы бойынша жалпы кәсіпорындар саны мен инновациялық кәсіпорындар саны 4-суретте көрсетілген. 2018 жылы кәсіпорындар саны 1587-ні құрады, оның ішінде 118-і инновациялық кәсіпорын, ал 2019 жыл бойынша кәсіпорындар саны 1367-ге төмендеген, ал инновациялық кәсіпорындар саны 100-ді құраған. 2020 жыл бойынша кәсіпорындар саны 1426, оның ішінде инновациялық кәсіпорындар 101.



Сурет 4 – Шымкент агломерациясы бойынша кәсіпорындар саны

Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2021 жылдың қорытындысы бойынша жалпы кәсіпорындар саны 1435 болды, ал инновациялық кәсіпорындар үлесі 100. Сонымен қатар, 2018-2021 жылдар аралығында Шымкент агломерациясының инновациялық көрсеткіштерінің даму серпіні 3-кестеден көре аласыздар.

Кесте 3

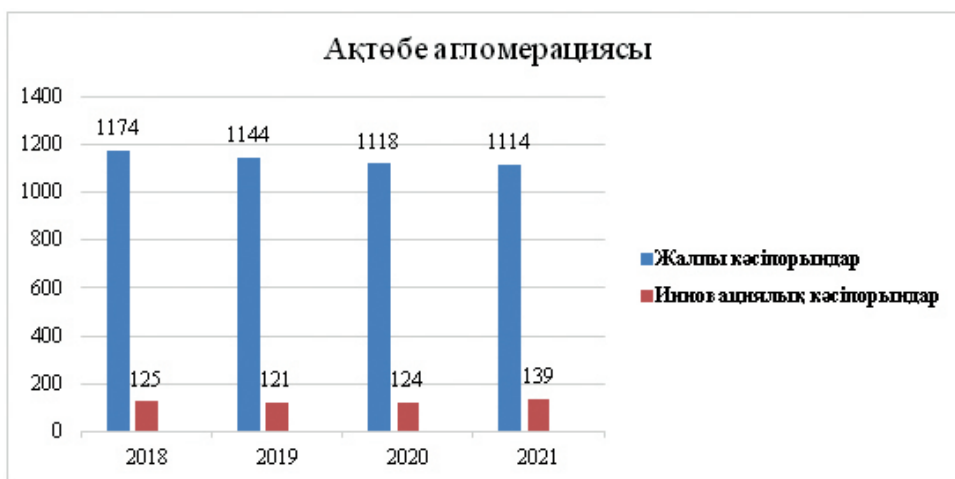
Шымкент агломерациясының инновациялық даму көрсеткіштері

Атауы	2018	2019	2020	2021	2018/ 2021 ауытқу (%)
Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі, %	0,02	0,00	0,00	0,00	-
Инновациялық белсенділік деңгейі, %	7,4	7,3	7,1	7,0	-5
инновациялық өнім көлемі, млн теңге	342,0	100,0	44,0	110,0	-67
инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі, млн. теңге	102,0	136,0	150,0	95,0	-6

Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Кестеде Шымкент агломерациясы бойынша инновациялық даму көрсеткіштерінің теріс нәтижелерін көруге болады. Оның себебін инновацияны дамыту үшін әріптестер жоқ, қаржылық ресурсты көп қажет етеді, тәуекелі жоғары, инновациялық тауарлар мен қызметтерге сұраныстың тапшылығымен түсіндіруге болады.

Ақтөбе агломерациясы – төрт агломерацияның ішіндегі ең кішісі болып табылады. Ақтөбе агломерациясы машина жасау мен ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі бойынша және Қазақстандағы инновациялық кәсіпкерліктің даму көшбасшыларының бірі болып табылады. Көтерме және бөлшек сауданың өсуі байқалады [7]. Ақтөбе агломерациясы бойынша жалпы кәсіпорындар саны мен инновациялық кәсіпорындар саны 5-суретте көрсетілген. 2018 жылы кәсіпорындар саны 1174-ні құрады, оның ішінде 125-і инновациялық кәсіпорын, ал 2019 жыл бойынша кәсіпорындар саны 1144-ке төмендеген, ал инновациялық кәсіпорындар саны 121-ді құраған. 2020 жыл бойынша кәсіпорындар саны 1118, оның ішінде инновациялық кәсіпорындар 124-ке өскен.



Сурет 8 – Ақтөбе агломерациясы бойынша кәсіпорындар саны

Ескертпе: [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2021 жылдың қорытындысы бойынша облыстың 1114 кәсіпорындарының инновациялық қызметіне статистикалық талдау жүргізілді. Есепті кезеңде 139 кәсіпорындар инновацияларға ие болды (2020 жылы – 124 кәсіпорын). 2020 жылмен салыстырғанда инновациясы бар кәсіпорындардың саны 15 кәсіпорынға артқан.

Сонымен қатар, 2018-2021 жылдар аралығында Ақтөбе агломерациясының инновациялық көрсеткіштерінің даму серпіні 4-кестеден көре аласыздар.

Кесте 4

Ақтөбе агломерациясының инновациялық даму көрсеткіштері

Атауы	2018	2019	2020	2021	2018/ 2021 ауытқу (%)
Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-гі үлесі,%	1,53	1,31	0,01	0,00	-
Инновациялық белсенділік деңгейі, %	10,6	10,6	11,1	12,5	18
Инновациялық өнім көлемі, млн теңге	41,0	40,0	0,23	81,0	97
инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі, млн. теңге	45,0	51,0	59,0	86,0	91
Ескертпе – [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылған					

Кестеде Ақтөбе агломерациясы бойынша инновациялық даму көрсеткіштерінің өзгеру серпіні көрсетілген. Көріп тұрғанымыздай 2018-2021 жылдар аралығында инновациялық өнімнің ЖІӨ-гі үлесі өзгеріссіз, инновациялық өнім көлемі 97% өскен. Ақтөбе агломерациясының инновациялық белсенділігі 18% өскенін байқаймыз. Сонымен қатар, келтірілген статистикалық мәліметтерге сәйкес, соңғы жылдары Ақтөбе агломерациясының инновациялық даму көрсеткіштері бойынша оң өсу үрдісі байқалады.

Сонымен жоғарыда келтірілген көрсеткіштерді талдау нәтижесінде аталған агломерациялық қалалар мен оған іргелес аудандар арасында әлеуметтік-экономикалық дамуда, қаржылық және адами әлеуеттерде белгілі бір теңсіздіктер бар екенін байқаймыз. Негізгі фактор – ірі қалалар мен оларға іргелес аймақтарда халық санының өсуі болып табылады. Агломерациялық қалаларда халық саны мен жер аумағының өсуі бірқатар мәселелерді тудырып отыр. Олардың ішінде инфрақұрылымның барлық түрлеріне жүктеменің артуы, құрылыстың көп салынуы, жоспарланған инвестициялық жобаларының толық жүзеге асырылмауы, қала ішлік көлік жүйесінің нашарлауы, инфрақұрылымдық, әлеуметтік, өнеркәсіптік ғимараттардың жетіспеушіліктері негізінде теріс көрсеткіштерге ие болып отыр.

Бұл тұста агломерациялардың дамуы, мамандануы, орналасуы, халық санының біркелкі еместігін ескеру керек. Қалалық агломерацияның инновациялық дамуын басқару - олардың экономикасын жаңартуда жаңа басқару әдістері мен тәсілдемелерін таңдауды білдіреді [9].

Біздің пікірімізше, агломерациялардың инновациялық дамуын басқару – ұлттық экономика деңгейде инновациялық ортасын қалыптастыру және дамыту үшін инновациялық стратегиялар мен бағдарламаларды жүзеге асыру үшін аймақты басқару үрдісіне заманауи басқару тетіктерін, техникалық мүмкіндіктерді, ресурстық, экономикалық және әлеуметтік аспектілерді енгізу қажет.

Нәтижелер

Сонымен, Қазақстанда агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын басқару бойынша қазіргі жағдайын талдау және кәсіпкерлік субъектілердің тіркелген саны, ондағы инновациялық қызмет көрсеткіштері бойынша толық ақпараттар ғылыми негізделді. Сонымен қатар, осы жасалған талдау негізінде Қазақстан Республикасының агломерация қалаларының инновациялық даму үдерісіне қосқан үлесі туралы объективті түсінік алуға мүмкіндік береді. Агломерациялық қалалардың инновациялық дамуында негізгі тежеуші факторлар анықталды (5-кесте).

Агломерациялық қалалардағы инновациялық дамуын тежеуші факторлар

№	Факторлар
1	Инновацияны дамыту үшін әріптес табудың қиындығы
2	Инновациялық тауарлар мен қызметтерге сұраныс жоқ
3	Инновацияға деген қажеттіліктің аздығы немесе туындамауы
4	Қаржылық-инвестициялық ресурстардың жетіспеушілігі
5	Инвесторлардың қызығушылығының аздығы
6	Инновацияға шығын аз және жоғары тәуекелдігі
7	Білікті инновациялық және жобалық менеджерлер жетіспеушілігі
8	Заманауи техника-технология туралы мәліметтердің жетіспеушілігі
Ескертпе - [10] әдебиет негізінде құрастырылған	

Біздің ойымызша, кестедегі көрсеткіштердің барлығы қалалық агломерацияның инновациялық дамуына кедергі келтіретіні мәлім, дегенмен, негізгі тежеуші фактор ретінде ең бірінші қаржының жетіспеуі, сұраныстың жоқ болуы жатады.

Егер агломерациялық қалалар кәсіпорындардағы инновациялық қызметті қаржыландыру көздері туралы айтатын болсақ, онда келесі мәселелерді бөліп көрсетуге болады [11]:

- инновациялық қызмет негізінен компаниялардың өз ресурстары есебінен жүзеге асырылады. Инвестициялар бәсекеге қабілеттілікті арттыру қажеттілігімен емес, олардың қаржылық мүмкіндіктерімен байланысты. Сондықтан инвестициялар жаңа технологияларды сатып алуға емес, ескірген өндірістік желілердегі ақауларды жоюға бағытталады;

- инновациялық қызметті өз қаражатынан қаржыландыру компаниялардың инновациялық әлеуетін іске асыруды шектейді, өйткені кең ауқымды инвестициялар мен қайта құрылымдау үшін компанияларда айтарлықтай қаржылық инвестициялар қажет. Сонымен қатар, бағалы қағаздар нарығының дамымауы, венчурлық капиталдың болмауы, коммерциялық банктердің консервативті несиелік саясаты ресурстарды сырттан тартуға мүмкіндік бермейді.

Сонымен, жоғарыдағы талдау нәтижесінде қалалық агломерацияның инновациялық дамуын қолдаудың негізгі құралдарын ұсынамыз (6-кесте).

Агломерация қалаларының инновациялық дамытуды қолдау құралдары

Қолдау түрі	Сипаттамасы
Әкімшілік-құқықтық	мемлекеттік саясаттың міндеттерін анықтайтын және мемлекеттік органдардың міндеттері мен функцияларын және оларды іске асыру механизмдерін белгілейтін Заң жобаларын, мемлекеттік бағдарламалар қабылдау.
Қаржы-несие және инвестициялық	- кәсіпкерлікпен айналысуға, құруға, жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлерді кеңейтуге және жаңғыртуға субсидия беру; - мамандандырылған қаржылық, несиелік, сақтандыру және инвестициялық институттар (АЭА, МЖӨ,) құру.
Салықтық	инновациясы бар кәсіпкерлік субъектілерін алғашқы 1-2 жыл салықтардан босату.
Кадрлық	- қызметкерлердің, әсіресе жастардың санын көбейтуді ынталандыру; - қызметкер мен менеджерлерді оқыту, қайта даярлау және біліктілігін арттыру.
Кеңес және ақпарат беру	- арнайы инновациялық қызметтер бойынша кеңес беру және ақпараттық қызмет көрсету.
Экспорттық қызметті қолдану	- өнімдер мен қызметтерді сату, жылжыту бойынша жәрдемдесетін мамандандырылған ұйым құру.
Ескерту - [12] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылған	

Жоғарыда кестеде агломерациялық қалалардың инновациялық дамытуды қолдау құралдары көрсетілген, осы құралдардың ауқымы мен нысандарын кеңейту қажет.

Инвестицияларды тарту бұндай қалалар үшін экономикасының құрылымдық өзгерістері, жергілікті өндірістердің тиімділігі мен деңгейін арттыру үшін маңызды алғышарттардың бірі болып табылады. Мұнда инвестициялық саясаттың облыстың, шетелдік және отандық инвесторлардың инвестицияларын тартуға және инвестициялық ахуалды жақсартуға бағытталуы тиіс. Тағы да негізгі мемлекеттік қолдаудың құралы ретінде өнеркәсіптік алаңдар мен индустриялық бақтар, технобақтар, бизнес-инкубаторлар құру болып табылады. Индустриялық бақтар құру келесі міндеттер кешенін шешуге мүмкіндік береді: шағын бизнестің дамуын ынталандыру, көбінесе инновациялық, экономикада жаңа салалардың пайда болуы және т. б.

Қорытынды

Біздің ойымызша, агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын басқаруды жақсарту үшін, келесідей іс-шараларды қолға алу қажет:

- кәсіпкерліктің инновациялық дамуы, көліктік-логистикалық, мәдени-білім беру салаларын дамыту мақсатында қалалық агломерациялардың дамуына қолайлы басқарудың оңтайлы үлгісін таңдау қажет;
- агломерацияда кәсіпкерліктің инновациялық дамуына қолдау көрсететін институттар мен құралдарды дамыту;
- агломерацияның инновациялық дамытуда арнайы мемлекеттік бағдарлама және картасын құру;
- қаржылық ресурстарын мемлекеттік деңгейде шешу;
- агломерацияны инновациялық дамытуда кәсіби менеджерлер мен басшылар тобын дайындау қажет [13].

Осылайша, агломерациялық қалалардың инновациялық дамуын жандандыру жөніндегі саясат қаланың әлеуетіне негізделуі тиіс. Инновациялық әлеует деңгейінен аумақтардың инвестициялық тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөніндегі іс-шараларды іске асыру қажет. Маңыздысы, бұл қалалардың көп салалы экономикаға көшуі. Ол үшін бірінші кезекте жергілікті кәсіпкерлік бастаманы ынталандыратын және инвесторларды сырттан тартатын жаңа өндірістер құру маңызды. Сондай-ақ, агломерациялық қалалардың бәсекелестік артықшылықтарын құру және орналастыру қажет: инфрақұрылымның дамуы, жұмыс күшінің сапасын арттыру, қолайлы экологиялық жағдай және т.б. Инвестициялық саясат аясында агломерациялық қалаларда өнеркәсіптік бақтар құру арқылы жаңа жобаларды жүзеге асыру перспективасы зор. Жалпы, агломерациялық қалалардың инновациялық әлеуетінің бар екенін түсіну және оларды аймақ экономикасын әртараптандыру бағдарламаларын әзірлеу кезінде пайдалану өте маңызды.

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын (Грант № АР14870814 – Агломерациялық экстерналиялардың инновациялық кәсіпкерлікті дамытуға әсері) нәтижелері негізінде жазылды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. 2012 жылғы 14 қаңтардағы ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2012. – Б.2.
2. Волчкова И.В., Минаев Н.Н. Модели управления агломерациями: международный опыт и российская практика. – Томский государственный архитектурно-строительный университет. – Томск, 2013 г.
3. Сансызбаева Г.Н. О модели управления городскими агломерациями в Республике Казахстан// Central Asian economic review -2021. №2(125).- С. 45-55.

4. Кашин А.В., Кравец А.В. Агломерационные процессы и перспективы инновационного развития экономики региона (на примере Новосибирской области) // Креативная экономика. – 2017. – Том 11. – № 3. – С. 403.

5. Ғалымқызы Г., Л.Ж.Аширбекова Қазақстандағы қалалық агломерациялардың инновациялық дамуын мемлекеттік реттеу // Central Asian Economic Review -2020.- №2.(131).- Б. 48-56.

6.«Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» - ҚР Үкіметінің 2022.09.23 № 733 қаулысы. [Электрондық ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990> (жүгіну күні: 11.02.2023).

7. Общественный фонд «Центр социальных и политических исследований «Стратегия»: Уровень жизни в городах-ядрах казахстанских агломераций [Электронный ресурс] URL: <https://cutt.ly/D3EQ2re> (жүгіну күні: 01.02.2023).

8.Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/23/methodology> (Жүгіну күні: 4.01.2023).

9. Ахметова З., Л.Аширбекова, Г.Ғалымқызы Проблемы развития городских агломераций в Республике Казахстан // Казахстан. Спектр: научный журнал. -2020.- №39 (95). - С. 54.

10. Әбенев Е.М., Кемел М., Әбділда Н. Кәсіпкерліктің инновациялық даму механизмдерін жетілдіру // Экономика и статистика. –2019. – №1. –С.104-109-

11. Pradel-Miquel M. Making polycentrism: Governance innovation in small and medium-sized cities in the West Midlands and Barcelona metropolitan regions // Environment and Planning C: Government and Policy. – 2015. – Vol. 33. – № 6. – P. 1753–1768.

12. Абенев Е.М. Партнерство государства и бизнеса как основа модернизации экономики // Известия Иссик-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2019.– №3 (26). – С. 9-14.

13.Petrenko Y., Vechkinzova E., Togaibayeva L. Development of creative clusters of a policultural region: challenges for governance // Journal of Security and Sustainability Issues. – 2019. – Vol. 9. – № 2. – P. 447–456. Doi: 10.9770/jssi.2019.9.2(7).

Е.М. Абенев¹, Т.К. Бекжанова², А.М. Бакирбекова³

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Esil University, Астана, Казахстан

³Атырауский университет имени Х.Досмухамедова, Атырау, Казахстан

Управление инновационным развитием агломерационных городов в Казахстане

Аннотация. В статье рассмотрены пути модернизации экономики агломерационных городов и повышения качества жизни населения, совершенствование процессов управления инновационным развитием. В настоящее время в Республике Казахстан высоким приоритетом является модернизация экономики города и управление его инновационным развитием. В связи с чем проведена всесторонняя исследовательская работа по определению стратегии, механизмов, социально-экономических проблем управления инновационным развитием агломерационных городов. Агломерация способствует раскрытию возможности диверсификации экономики, повышению конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности городов и повышению качества жизни населения. Авторами отмечено, что исследование механизма управления инновационным развитием агломерационных городов и инструментов его реализации является важным и перспективным. Агломерация развивает консолидацию сложившихся в окрестностях города населенных пунктов, общих транспортно-логистических, культурных, производственных, инновационных и трудовых ресурсов. Она способствует улучшению условий предпринимательской сферы, жизни населения, инновациям, развитию научной и творческой деятельности, притоку инвестиций в больших объемах.

Ключевые слова: управление, агломерация, агломерационный потенциал, предпринимательство, инновации, инновационная активность.

Y.M. Abenov¹, T.K. Bekzhanova², A.M. Bakirbekova³
¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
²Esil University, Astana, Kazakhstan
³Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

Management of innovative development of agglomeration cities in Kazakhstan

Abstract. The article discusses the ways of developing the economy of the agglomeration of cities and improving the quality of life of the population, improving the processes of managing innovative opportunities. Modernization of the city's economy and management of innovative technologies is currently a high priority in Kazakhstan. In this connection, a comprehensive research work was carried out on the sections of strategies, mechanisms, socio-economic problems of managing the innovative probabilities of agglomeration cities. The agglomeration of a sharp change in the possibilities of diversifying the economy, increasing the profitability and investment attractiveness of cities and improving the quality of life of the population. The authors increase that the study of the mechanism for managing innovative urban agglomerations and its implementation is important and promising. The agglomeration develops the consolidation of settlements that have developed in the vicinity of cities, large transport and logistics, cultural, industrial, origin and labor resources. It improves the quality of business conditions, the life of the population, innovations, the development of scientific and creative activities, and the inflow of investments in large volumes.

Keywords: management, agglomeration, agglomeration potential, entrepreneurship, innovation, innovation activity.

References

1. «Kazakstan-2050» Strategiasy kalyptaskan memleketin zhana sayasi bagyty. (2012) 2012 zhylygy 14 kantardagy KR Prezidenti N. A. Nazarbaevtyн Kazakstan halkyna Zholdauy" (2012), Egemen Kazakstan, [Kazakhstan-2050" Strategy is the new political direction of the state. Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan on January 14, 2012, Sovereign Kazakhstan] -P.2 [in Kazakh].
2. Volchkova I.V., Minaev N.N. Modeli upravleniya aglomeratsiyami: mezhdunarodnyi opyt i rossiiskaya praktika.[Models of management of agglomerations: international experience and Russian practice], Tomskii gosudarstvennyi arkhitekturno-stroitelnyi universitet [Tomsk State University of Architecture and Construction]. – Tomsk, 2013[in Russian].
3. Sansybaeva G. N. Qazaqstan Respýblıkasındaǵy qalalyq aglomerasialary basqarý modeli týraly [A model of management of urban agglomerations in the Republic of Kazakhstan], Central Asian economic review, -2(125), 45-55 (2021) [in Russian].
4. Kashin A.V., Kravec A.V. «Aglomeratsionnye» processy i perspektivy innovatsionnogo razvitiya ekonomiki regiona (na primere Novosibirskoj oblasti)», Kreativnaya ekonomika [Agglomeration processes and prospects for innovative development of the economy of the region (for example, Novosibirsk region), Creative economy] 3(11), 403(2017) [in Russian].
5. Galymqyzy G., Ashurbekova L.J. Qazaqstandaǵy qalalyq aglomerasialaryn inovatsionalyq damýyn memlekettik retteý, [State regulation of innovative development of urban agglomerations in Kazakhstan] Central Asian Economic Review - 2(131), 48-56(2020) [in Kazakh].
6. «Óńirlerdi damytýdyń 2020-2025 jyl darǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy» - QR Úkimetiniń 23.09.2022 jylǵy №733 qaýlysy ["State program of regional development for 2020-2025" - Resolution No. 733 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 23, 2022.]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000990> (accessed: 11.02.2023) [in Kazakh].
7. Obshestvennyy fond «Sentr sotsialnyh i politicheskikh issledovaniy «Strategiya»: Ýroven jizny v gorodah-iadrah Kazhastanskikh aglomeratsiy [Public fund "Center for social and political studies "Strategy": Level of life in the cities-cores of Kazakh agglomerations] Available at: <https://cutt.ly/D3EQ2re> (accessed: 01.02.2023) [in Russian].
8. Qazaqstan Respýblıkasý Strategialyq josparlaý jáne reformalaý agenttigi Ultyq statısika búrosynyn resmı saıty [The official site of the National Statistics Bureau of the Strategic Planning and

Reform Agency of the Republic of Kazakhstan] Available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/23/methodology> (accessed: 4.01.2023) [in Kazakh].

9. Ahmetova Z., L.Ashurbekova, G.Galymqyzy Problemy razvitiya gorodskih aglomeratsii v Respublike Kazahstan. Kazakhstan. Spektr nauchny jurnal [Problems of the development of urban agglomerations in the Republic of Kazakhstan. Kazakhstan. Spectrum: scientific journal], 39 (95), 54(2020) [in Russian].

10. Abenov E.M., Kemel M., Abdilda N. Kásipkerliktiń inovatsialyq damy mehanizmderin jetildirý. Ekonomika ı statistika [Improvement of innovative development mechanisms of entrepreneurship. Economy and statistics], -1,104-109(2019)[in Kazakh].

11. Pradel-Miquel M. Making polycentrism: Governance innovation in small and medium-sized cities in the West Midlands and Barcelona metropolitan regions, Environment and Planning C: Government and Policy. -33, 6, 1753–1768(2015).

12. Abenov Ye.M. Partnerstvo gosudarstva i biznesa kak osnova modernizatsii ekonomiki [Partnership between the state and business as a basis for the modernization of the economy], Izvestiya Issyk-Kul'skogo foruma bukhgalterov i auditorov stran Tsentral'noy Azii [Journal of the Issyk-Kul forum of accountants and auditors of the countries of Central Asia],3 (26), (2019) [in Russian].

13. Petrenko Y., Vechkinzova E., Togaibayeva L. Development of creative clusters of a policultural region: challenges for governance. Journal of Security and Sustainability Issues, 9, 2,447–456(2019). Doi: 10.9770/jssi.2019.9.2(7).

Авторлар туралы мәлімет:

Әбенев Ерғали Мұхтарұлы – хат-хабар үшін автор, «Менеджмент» кафедрасының доцент міндетін атқарушы, философия докторы (PhD), Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ. Мұңайтпасова, 11, Астана, Қазақстан

Бекжанова Тоты Калжановна – «Есеп және аудит» кафедра меңгерушісі, профессор міндетін атқарушы, экономика ғылымдарының кандидаты, Esil University, А.Жұбанов, 7, Астана, Қазақстан

Бакирбекова Айгуль Макулбекқызы – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; «Экономика» кафедрасының профессор м.а., Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Студенттер даңғылы, 1, Атырау, Қазақстан

Abenov Yergali Mukhtaruly – **Corresponding author**, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 11 K.Munaytpassov street, Acting Associate Professor of the Department of Management, Doctor of Philosophy (PhD), Astana, Kazakhstan

Bekzhanova Toty Kalzhanovna – Head of the Department of Accounting and Audit, Acting Professor, Candidate of Economic Sciences, Esil University, 7 A. Zhubanov street, Astana, Kazakhstan

Bakirbekova Aigul Makulbekkyzy – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economic, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University; Building 1, Student Avenue, Atyrau, Kazakhstan.